

ЦИВИЛИЗАЦИОННИЯТ ИЗБОР НА СРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА: ФУНДАМЕНТ ЗА ОБЩЕСТВО НА ЗНАНИЕ И ДУХОВНОСТ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ

През Ранното средновековие Ромейската империя със своята висока цивилизация привличала погледите на близки и далечни народи от евразийското пространство. Силно пленявал въображението най-вече блясъкът на ромейската столица. Красотата на църковната утвар, на скъпите дрехи и накити, на пищната литургия оказвала много силно въздействие от Южен Пелопонес до Северно море и от Адриатика до Кавказ. Така в пътуващия двор на хунския предводител Мундзух високо се ценели предметите на столичните ергастерии. Източноримските пратеници и дарове оставили своя отпечатък и в резиденцията на Атила в Унгарската пуста. По-късно по тези равнинни земи щели да се установят и други конни народи от евразийската степ – аварите, а след тях и унгарците. През този период на историческата сцена се появила и Стара Велика България. Половин столетие по-късно пътят на предвиждането на Аспаруховите българи, прогонени от набиращата сила хазари, към долнодунавските земи следвал основните степни коридори, пътни артерии, които векове наред вливали свежа номадска кръв в балканските земи.

Разбира се, перманентната заплаха от нашествия в Империята накарала византийците да развият една специфична степна дипломатия, която чрез бракове и идеологии – като т.нар. семейство на владетеля, християнски мисии, езикова инфилтрация и скъпи дарове, обикновено предмети на материалната култура, оставила дълбока следа в източноевропейските земи през Средновековието.

Византийската евангелска дейност станала пословични както с покръстването на Горд, описван като цар на хуните, в Константинопол в годините 527 – 528, чийто кръщелник станал византийският император, така и с опитите на арменския епископ Кардуцат през 535 г. (с помощта на Христовата вяра) да усмири скитите; или с триумфа на император Ираклий, свързан с покръстването в началото на VII век на Органа и неговия племенник Кубрат в столичния град. Тук няма да споменаваме множеството източни мисионерства на ромеите; моравската или хазарската мисия на св. Константин-Кирил Философ или огромната роля на византийците във възприемането и контаминацията между източната и западната култура, между православие и ислям, между античното и йератичното. Тази роля е неоспорима – от архитектурните влияния в църковното строителство до строежа на хазарската крепост Беля вежа (Саркел), чрез многобройните запазени паметници на монументалната живопис или приложното изкуство, станали трафаретни за цялото Средновековие.

С времето много от номадските воители се втели във военната аристокрация на Византия като наемници, като през VI – VII век дори се появил етосът за номадския воин под знамената на василевса. През целия средновековен период масови били най-вече заселванията по днешните български земи на етнически смесени славянски, тюркизирани или иранизирани групи от това евразийското море, които в крайна сметка оставили своя генотип във формирането на съвременните българи.

Съществена промяна в политическата карта на Балканите настъпила със създадената от Аспаруховите българи държава на Долен Дунав през 681 г. Склавиниите в този район, както и навсякъде на Балканския полуостров, представлявали нестабилни племенни обединения без ясно определена политическа структура – и естествено, над това седентарно население лесно можело да се окаже политическа доминация от българите, чиито властови институции и военна организация били развити дълго преди те да се придвижат към Долен Дунав.

Забележително е обаче, че за разлика от аварите и редица ефимерни номадски образувания, асимилацията между българите и завареното население набирала скорост в следващите векове. Към деветото столетие това смесване вече било факт както според византийските извори, така и от наличния археологическия материал. Ранносредновековната Българска държава пък, поради своята териториална близост, се ползвала в най-голяма степен от културните достижения на

Византийската империя. Неизбежно, и поради географския фактор, икономическите и междусъседските връзки, за Българската държава навявал момент, в който тя трябвало да направи своя държавнически или т.нар. цивилизационен избор – да се превърне в част от християнския свят и да бъде въввлечена в културната и идеологическата сфера на Ромейската империя или да сподели опита на други сходни обединения, като Аварския, а сетне и Хазарския хаганат.

Историята на ранната християнизация на българите е отразена в десетки извори с старобългарски, гръцки и латински характер, а също така косвено или спорадично в сведения от арабски, грузински, еврейски и етиопски произход. В най-ранните византийски наративни извори от първата половина на X век: житието на патриарх Игнатий, Никита Пафлагонски и историческото съчинение на Йосиф Генезий, причините за покръстването на българите и техния владетел са преплетени с природните бедствия и военните поражения, които ги сполетели – гладни години и силни земетръси. Тези известия намират потвърждение както в трудовете на по-късни автори (Лъв Граматик, продължителя на Георги Монах), така и сред редица западни извори, които разкриват сходни климатични катаклизми в Европа към 60-те години на IX век. Времето се характеризирало с необичайно засушаване, а реколтата била унищожена от облаци скакалци. Дендрохронологичните изследвания в Източна Европа на свой ред потвърждават вече описаната картина. Изтъквани са легендарни и полулегендарни версии – за зографа Методий, за сестрата на Борис, за майката на император Михаил III (Теодора); за евангелската дейност на сина на Михаил I Рангаве, за цар Тривелий – някои от разказите дори представят българския владетел като нубийски цар!

Редно е да отбележим, че променящата се структура на българското общество разкрива пред историците днес значително по-дълбоки държавнотворчески процеси, които няма как да бъдат отразени пряко в масива от исторически свидетелства. Няма как да не отбележим, че промените, настъпили след 864 г., неизбежно са превърнали прехода от ранносредновековната българска държавност към християнското княжество, а сетне и царство, в модел или матрица за създаването на трайни държавни обединения в Югоизточна Европа. Именно тези държави, първа от които непосредствено след Покръстването била България, имали забележителната роля да образуват така наречената от съвременните историци византийска общност, според израз на Д. Оболенски, или страните от кръга на византийската цивилизация, според определението на А. Гийу.

Това се отнася за историческия генезис както на унгарците, така и на т.нар. тавроскити от Киевска Рус; а също за славянските княжества в западните покрайнини на Балканите, за Влашкото, Молдовското или Галичкото княжество през Късното средновековие.

Като работен модел на политически ред, основан на закона, Византийската държава била ценена от онези владетели, които желали да съсредоточат властта в ръцете си и да я предадат на своето потомство. Йерархията, начело на която с помощта на Бога и Неговия Закон стоял василевсът, съдържала предупреждение както към размирните вътрешни съперници, така и към поданиците изобщо. В музеите все още може да се видят ромейските корони на унгарските владетели, диадемите, изработени от константинополските ювелири, или шапката на Мономах – символ на властта в Русия. Историците все още спорят за признаването на царския или имперския титул на даден владетел от ромейците. За ролята на законовите сборници, придобили голямо разпространение дори в руските земи. Или за регалиите на властта, изпратени на даден племенен вожд от ромейския василевс; за старозаветните сюжети, иконографските сцени с Давид и Александър Велики, които прокламирали и валидизирали властта на управляващите...

На практика с приемането на Христовата религия от княз Борис-Михаил българският владетел станал духовен син на византийския император. В този дух след приемането на християнството от росите техният владетел (зет на василевса) бил наречен също духовен син. Владетелите на Кавказ, по презумпция подчинени на Империята, пък получавали вместо писма заповеди и нареждания от столицата. Най-виден сред тях бил куропалатът на Грузия, следвал го владетелят на Абазгия; а от цялото това боголюбиво семейство най-изтъкнат по времето на цар Симеон станал духовният брат на императора – българският цар!

От друга страна, ние не знаем дали приемането на византийското християнство от Сърбия в периода 867 – 874 г. Е довело до някакво социално и политическо напрежение, подобно на това, възникнало в България след 865 г. Неоспорим факт обаче е, че езическата реакция в

Киевска Рус преди официалното покръстване от Владимир е била сериозна. По същия начин опитът за покръстването на унгарския вожд Булчу от Константин Порфиrogenет завършил с неуспех. По-успешно обаче се оказало покръстването на друг маджарски предводител – Гюла, който на път за родината взел със себе си монаха Йеротей, когото патриарх Теофилакт ръкоположил за епископ на турките, т.е. унгарците.

Мисията на Йеротей дала възможност на християнството да пусне корени в равнинните области на изток от Тиса и в Трансилвания през втората половина на X век. Трябва да се подчертае, че този сполучлив опит бил предизвестен от ускорените икономически и социални промени, които маджарите претърпявали в новата си среда, подобно на българите няколко века по-рано. В по-ранно време те донесли със себе си един начин на живот и мироглед, характерен за всички евразийски номади: икономика, основана на коневъдството, и недоверие или презрение към уседналото земеделско население. Но в новата им родина в Централна Европа няколко десетилетия след битката при р. Лех традиционният им начин на живот започнал да се променя: войнолюбивият инстинкт започнал да намалява, политическата структура се трансформирала, маджарите започнали да усядат, а хлабавата им държавна обвързаност се централизираща. В крайна сметка покръстването на унгарците, подобно на това на българите, било събитие, което отбелязало раждането на унгарския народ и се свързва с управлението на княз Геза (ок. 970 – 997) и най-вече със сина му св. Стефан – първия крал на Унгария (1000 – 1038).

И не на последно място: с приемането на християнството от княз Борис-Михаил бил поставен фундаментът на една изключително жизнена идеология за непреходността на Българското царство, дори след унищожаването му от Василий II. С времето този модел щял да бъде възприет от смесеното население от печенежки, кумански и местен произход по Долен Дунав, от т.нар миксоварвари, които неслучайно търсели пряка връзка с владетелите от Крумовата династия във времената на Втората българска държава.

В заключение ще отбележим, че акцентите, които поставихме с този доклад (колкото и бегли да са те), потвърждават, че актът на княз Борис-Михаил е едно от най-важните събития в нашата история, което предопределило не само цивилизационния избор на предците ни, но и самото съществуване на Българската държава днес.

Избор, който превърнал Българското средновековно царство в модел за подражание сред народите от Югоизточна Европа и предопределил редица геополитически и конфесионални нюанси, валидни и в нашето съвремие.